

Frågor och svar om granbarkborrar i skyddade områden i Götaland och Svealand 2020

Inför våren 2020 har vi en rekordstor barkborrepopulation. Den regniga vintern gör dock att granarna borde vara välvatnade och grundvattennivåerna i de små ytliga magasinen i huvudsak återställda. Generellt kan vi därför förvänta oss att granarna har högre vitalitet än 2019, men lokalt kan torkstress och stormfällda granar vara ett problem även 2020.

Prognosen för granbarkborreskador 2020 pekar på skador i storleksordningen 7 miljoner m³sk, givet en normal sommar. För skogsbruket innebär detta en mycket allvarlig situation med risk för att stora ekonomiska värden tar skada. Stora bekämpningsinsatser utförs därför nu under våren och sommaren. Skogsstyrelsen har utvidgat bekämpningsområdet i sydöstra Sverige med ytterligare två kommuner i Västra Götaland, till att omfatta hela Örebro län samt hela Stockholms, Uppsala, Västmanland samt Värmlands län. Bekämpningsområdena i Norrland har däremot tagits bort.

De områden som har avsatts på grund av sina höga naturvärden, frivilligt eller formellt, har undantagits från virkesproduktion i syfte att områdenas naturvärden ska skyddas. I formellt skyddade områden finns bestämmelser som styr vilka åtgärder som får göras och hur de administrativt ska hanteras beroende på skyddsform. Oftast är dessa områden frikopplade från kraven enligt 29 § skogsvårdslagen om bekämpning av insektsjärjning. Oskyddade områden med höga naturvärden, ofta angivna som NO eller NS i skogsbruksplaner omfattas däremot av 29 § skogsvårdslagen. Men parallellt med skogsvårdslagen gäller reglerna i miljöbalken. Det innebär att lämpligheten av åtgärder behöver vägas mot hur de påverkar områdets naturvärden för det berörda området.

I denna text försöker Skogsstyrelsen och Naturvårdsverket tillsammans svara på några av de vanligaste frågorna från markägare om hur granbarkborreproblematiken kan hanteras i områden med höga naturvärden.

1. Är granbarkborrar i formellt skyddade områden ett problem för omgivande produktionsskog?

Störningar så som stormfällningar, kraftig torka eller förändringar i landskapet, till exempel ett nyupptaget hygge, kan skapa förutsättningar för större granbarkborreangrepp, både i produktionslandskapet och i ett skyddat område. Det kan lokalt innebära att granbarkborrar sprider sig från den formellt skyddade skogen (till exempel naturreservat eller biotopskyddsområden) till omgivande och närliggande brukade skogar. För en enskild skogsägare kan det innebära problem. Även för det skyddade området kan det bli problem om granbarkborre angriper granar med höga naturvärden. Eftersom den formellt skyddade granskogen

omfattar en liten del av den äldre granskogen är angrepp där däremot ett mindre problem för landskapet som helhet.

Skogsstyrelsen och länsstyrelserna arbetar med att begränsa skador av granbarkborrar även inom formellt skyddade områden. I första hand genomförs åtgärder som bidrar till att uppnå syftet med skyddet. Dessa kan även bidra till att minska risken för angrepp på närliggande brukad skog. I andra hand kan åtgärder som syftar till att begränsa skador på omgivande skogar genomföras. Sådana åtgärder får dock inte skada syftet med skyddet och får inte heller påverka områdets naturvärden negativt. En följd av detta är att det inte alltid är lämpligt med samma åtgärder i de skyddade områdena som i produktions-skogen.

2. Vem ansvarar för att hantera granbarkborrar i formellt skyddade områden?

Ansvar beror på vilken formell skyddsform det är.

Naturreservat: Förvaltaren, som kan vara länsstyrelsen, kommun eller en stiftelse, ansvarar för att vidta åtgärder enligt syftet och föreskrifter i naturreservaten. Om skogsbruk inte reglerats är det markägaren som ansvarar för att brukandet följer exempelvis skogsvårdslagen.

Biotopskydd: Det är den myndighet, oftast Skogsstyrelsen eller en kommun, som beslutat om biotopskyddsområdet som ansvarar för tillsynen och förvaltningen av området.

Naturvårdsavtal: Den myndighet som tillsammans med berörd markägare har ingått naturvårdsavtalet ansvarar för att syftet nås i enlighet med vad som överenskommit i avtalet. Naturvårdsavtal kan tecknas av både länsstyrelserna, Skogsstyrelsen och kommunerna.

Nationalparker: Vanligtvis är Länsstyrelserna förvaltare av nationalparkerna och ansvarar för att vidta åtgärder enligt syftet och föreskrifter i dessa.

3. Vilka lagar och regler gäller för hantering av granbarkborreangrepp i naturreservat och andra formellt skyddade områden?

Naturreservat och biotopskydd inrättas med stöd av Miljöbalken. Vilka åtgärder man kan genomföra i formellt skyddade områden skiljer sig åt beroende på vilka naturvärden det enskilda skyddade området syftar till att skydda samt vad bestämmelserna i Miljöbalken anger. Skogsbruk är ofta förbjudet inom det skyddade området för att syftet ska kunna nås. Om skogsbruk är förbjudets genom ett beslut enligt Miljöbalken upphör Skogsvårdslagens regler att gälla i det området. Därmed finns inte längre något krav på att färskt rått barrvirke ska tas ut.

Naturreservat: Varje naturreservat har ett områdesspecifikt syfte, med särskilda föreskrifter som beskriver vad som inte är tillåtet i området och en skötselplan som beskriver hur syftet ska uppnås. Det är utifrån de här bestämmelserna som länsstyrelsen (eller i vissa fall kommunen) kan avgöra vilka åtgärder mot granbarkborre som är möjliga att genomföra i naturreservat. Länsstyrelsen (för en del naturreservat kommunen) kan ge dispens från föreskrifterna. En sådan dispens prövas i det enskilda fallet

och får bara ges om det är förenligt med syftet med naturreservatet och om det finns särskilda skäl. Behov av bekämpningsåtgärder med hänsyn till kringliggande skog, utgör inte i sig en grund för dispens.

Biotopskydd: Inom ett biotopskyddsområde får man inte bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd som kan skada naturmiljön. Skogsstyrelsen beslutar om de åtgärder som behövs för att vårda ett biotopskyddsområde, vilket inkluderar även bekämpningsåtgärder som gynnar syftet med skyddet. Skogsstyrelsen kan även ge dispens från förbudet mot att skada naturmiljön. En sådan dispens ges efter prövning av det enskilda fallet och bara om det finns särskilda skäl. Behov av bekämpningsåtgärder med hänsyn till kringliggande skog, utgör inte i sig en grund för dispens.

Naturvårdsavtal: Inom områden som omfattas av naturvårdsavtal avgör syftet med avtalet, samt det avtalet reglerar, vilka åtgärder som kan utföras. I de flesta naturvårdsavtal anges att avtalsparterna ska samråda med varandra innan eventuella åtgärder genomförs i området. Om avtalet anger att död ved ska gynnas eller bevaras i naturvårdsavtalet gäller inte Skogsvårdslagens regler om att ta ut färskt rått barrvirke. Miljöbalkens regler om samråd inför åtgärder som väsentligen kan ändra naturmiljön gäller, vilket innebär att bekämpningsåtgärder bara kan utföras om de inte strider mot kraven i denna bestämmelse.

4. Gäller några särskilda regler för formellt skyddade områden om det ligger inom ett så kallat bekämpningsområde?

Nej, bekämpningsområdet innebär oftast inte några särskilda regler för de formellt skyddade områdena, detta då de oftast inte omfattas av Skogsvårdslagens regler. Det finns dock ett par undantag där bekämpningsområdet innebär skärpta regler gällande rått barrvirke.

Dessa är

- Naturreservat där det saknas föreskrifter mot skogsbruk.
- Naturvårdsavtal där syfte och målsättning inte omfattar att bevara granars naturvärden och där det är tillåtet att avverka samt transportera ut träd eller död ved ur området.

Gemensamt är dock att parallellt med skogsvårdslagen gäller reglerna i miljöbalken. Enligt 12 kap. 6 § Miljöbalken föreligger en samrådspålit med Skogsstyrelsen om skogsbruksåtgärder planeras att genomföras som väsentligen kan komma att ändra naturmiljön.

5. Vad gör myndigheterna för att motverka granbarkborrar i formellt skyddade naturområden?

Myndigheterna gör vad som är möjligt inom ramen för de regler som gäller i varje enskilt område och vad som bedöms lämpligt utifrån nytta och tillgängliga resurser. Skogsstyrelsen och länsstyrelserna besöker framförallt de formellt skyddade områden där risken för angrepp är störst. I de områden där åtgärder bedöms genomförbara, och de inte riskerar syftet med det skyddade området, och beaktat andra prioriterade insatser som myndigheterna ansvarar för, kommer myndigheterna sträva efter att genomföra åtgärder i prioriterade områden.

I många formellt skyddade områden, eller i delar av dessa, finns äldre grannaturskog. Här finns livsmiljöer för arter som inte kan överleva i produktionsskogen och som därför är hotade. Det handlar om arter som till exempel lever i gamla granar, som behöver naturskogens varierade strukturer eller som lever i döda granar i olika nedbrytningsstadier. Granen är det svenska trädslag som flest andra arter är beroende av (se rapport från Artdatabanken 2019). Många gånger är det svårt att avgöra om en åtgärd för att begränsa barkborreangreppen i området kommer ge önskad effekt eller om åtgärder riskera förvärra situationen och att det därför är bättre att avstå åtgärden.

Exempel på åtgärder som kan bli aktuella är barkning, fällning och utplacering av feromonfällor. Dessa åtgärder kräver både arbetskraft och maskiner vilka även behövs till bekämpningsarbetet i produktionsskogen. Därför behövs en nära dialog med skogsbruket för att bedöma om det är möjligt att genomföra åtgärderna eller ej.

I flera naturreservat och naturvårdsavtal finns inslag av gran antingen som en följd av tidigare granproduktionsskogar eller att granen har spridit sig in i området under senare tid från omgivande mark. I denna typ av områden finns ofta planer på restaurering till mer naturliga skogar genom att granen avverkas helt eller minskas till förmån för andra trädslag. Det finns också formellt skyddade områden där avverkning och uttransport av gran är positivt, till exempel i lövskogsområden där naturvärdena inte är knutna till granskog. Här kommer myndigheterna, om det finns praktiska och ekonomiska möjligheter, att genomföra åtgärder genom att upparbeta eller barka granbarkborreangripna träd men också avverka bestånd med granproduktionsskog i förtid för att förhindra framtida angrepp. Tidpunkten för de olika åtgärderna behöver här, liksom i den brukade skogen, anpassas till granbarkborrens ekologi för att få önskad effekt.

6. Är det skillnad på hur man hanterar granbarkborreangrepp i formellt skyddade områden efter en storm respektive en varm och torr sommar?

Ja, det är en skillnad. Angrepp som är utlösta av stormfällningar är jämförelsevis lätta att förstå sig på och åtgärda. När det är torra och värme som är grundorsaken till angreppen är det graden av torkstress, granbarkborrepopulationens storlek och förekomsten av granar i (för barkborrarna) rätt dimensioner som avgör hur omfattande angreppen kan bli.

När granar är torkstressade kan avverkning av barkborreangripna träd i deras närhet orsaka ytterligare stress på grund av ökad solbelysning. Det innebär att avverkningar som kan trigga igång fler angrepp på närliggande träd behöver undvikas. Torkstressen från 2018 är dock i allmänhet väsentligt lägre våren 2020 efter det att grundvattennivåerna fyllts på under hösten och vintern 2019/2020.

7. Varför är det så viktigt att bekämpa granbarkborrar i produktionsskogen när den inte bekämpas på samma sätt i formellt skyddade områden? Vad är skillnaden?

En viktig skillnad mellan produktionsskogar och skyddade områden är att de har olika syften. I produktionsskogen är det primära syftet att långsiktigt producera virke av god kvalitet. I de skyddade områdena är syftet istället att långsiktigt bevara och utveckla naturvärden och biologisk mångfald. Att syftena är olika innebär också att områdena behöver skötas på olika sätt, och att de får olika funktioner i landskapet. Detta är också bakgrunden till varför det finns andra juridiska förutsättningar i skyddade områden än utanför.

Där syftet är att långsiktigt producera virke behöver åtgärderna anpassas för att virkesvärdet inte ska gå förlorat genom massförökning av granbarkborrar. Särskilt i en situation där stora delar av de här skogarna är torkstressade kan detta kräva intensiva bekämpningsinsatser.

I de skyddade områdena, och även i de frivilliga avsättningarna, är däremot inte syftet att rädda virkesvärdet i de träd som finns inne i det skyddade området. Istället ligger värdet i områdenas variationsrikedom av arter och strukturer. Några av de arter som trivs i de skyddade områdena är naturliga fiender till granbarkborren, till exempel styltflugor, parasitsteklar, myrbaggar och hackspettar. Eftersom de lever där granbarkborren lever är dessa arter beroende av döda och döende granar.

8. Ska vindfällena i formellt skyddade områden förslas bort med tanke på risk för angrepp av granbarkborre?

Nej, oftast inte, eftersom produktionsskogar och skyddade områden har olika syften. I produktionsskogen är det primära syftet att långsiktigt producera virke av god kvalitet. I de skyddade områdena är syftet istället att långsiktigt bevara och utveckla naturvärden och biologisk mångfald. Att syftena är olika innebär också att områdena behöver skötas på olika sätt, och att de får olika funktioner i landskapet. Detta är också bakgrunden till varför det finns andra juridiska förutsättningar i skyddade områden än utanför.

Död ved är ofta en bristvara även i skyddade områden. De äldre vindfällena, där barken lossnat, ska lämnas kvar eftersom de är viktiga för många vedlevande insekter och svampar. Dessutom är de inte längre intressanta för granbarkborre, men kan vara viktiga för granbarkborrens naturliga fiender. Ofta bör även färskt vindfällena lämnas, men ibland kan det vara motiverat att barka dem för att oskadliggöra dem som yngelmaterial för granbarkborre och därmed minska risken för angrepp i det skyddade området.

Det är viktigt att det finns områden i landskapet där granbarkborrens naturliga fiender har chans att föröka upp sig. De flesta och viktigaste av dessa (styltflugor, parasitsteklar, myrbaggar) övervintrar som larver och dödas i större utsträckning än granbarkborrarna om angripna träd eller vindfällena tas ut på vintern. Merparten av granbarkborrarna övervintrar i marken och de som sitter kvar i barken överlever i viss utsträckning även om barken fläks av i samband med avverkning och uttransport.

9. Ska man behålla, avverka eller oskadliggöra nyligen angripna stående träd i formellt skyddade områden?

Det beror på vilka målsättningar som finns och vilka regler som gäller i det specifika området, till exempel till vilka träd som naturvärdena är knutna, vad som anges i syfte och föreskrifter till naturreservatet och om uttransport kan ske utan att orsaka skada på mark- eller vattenmiljöer.

Om den naturskyddade skogen har en naturlig struktur med blandade trädslag och åldrar gör man troligtvis bäst i att lämna den orörd även om undantag kan finnas. Däremot kan det vara befogat att göra liknande åtgärder mot granbarkborre i ett reservat som i den brukade skogen i de delar av den skyddade skogen som består av planterad, likåldrig och tidigare brukad granskog. Dessa skogsbestånd redovisas i naturreservatens skötselplaner.

Innan myndigheterna tar beslut om fällning av angripna granar, med eller utan därpå följande barkning, bedöms även risken för att åtgärden kan leda till ytterligare angrepp i närområdet.

Hur ska man agera om man har skog som gränsar till ett formellt skyddat område och upptäcker att det finns angrepp av granbarkborre i det skyddade området?

Om angreppen är i ett naturreservat eller i en nationalpark ska du vända dig till den lokala länsstyrelsen, eller kommunen i det fall det är kommunen som är tillsynsmyndighet för naturreservatet. Om du inte vet vem som är tillsynsmyndighet kan du ta reda på det på Naturvårdsverkets hemsida <https://skyddadnatur.naturvardsverket.se/> alternativt kontakta länsstyrelsen. Varje naturreservat/nationalpark har ett områdesspecifikt syfte, med särskilda beslut och föreskrifter som beskriver vad som är tillåtet i området och en skötselplan som beskriver hur syftet ska uppnås. Det är utifrån de bestämmelserna länsstyrelsen tar ställning till eventuella åtgärder i enskilda reservat.

På motsvarande sätt får du gärna vända dig till Skogsstyrelsen om din mark angränsar till ett biotopskyddsområde som Skogsstyrelsen beslutat om. Det är Skogsstyrelsen som ansvarar för och beslutar om eventuella vårdåtgärder i biotopskyddsområden. Vilka eventuella vårdåtgärder som beslutas behöver avgöras från fall till fall.

När det gäller barkborreangrepp i naturvårdsavtal ska man som markägare vända sig till den myndighet man tecknat naturvårdsavtalet med. Oftast är det Skogsstyrelsen. Därefter förs ett samråd mellan avtalsparterna där det utifrån miljöbalkens krav, avtalets syfte och avtalspunkter bedöms om åtgärder kan och bör utföras.

10. Min granne har angripen skog i sin nyckelbiotop och jag är rädd för att angreppen ska sprida sig till min produktionsskog. Vad kan jag göra åt det?

Det bästa är om du kan ta upp detta med din granne och be hen att kontakta Skogsstyrelsen för samråd kring hur de angripna träden bör hanteras.

11. Vilka lagar och regler gäller för hantering av granbarkborreangrepp i skog med höga naturvärden som inte omfattas av ett formellt skydd?

För områden med höga naturvärden som inte omfattas av något formellt skydd enligt miljöbalken gäller 29 § skogsvårdslagen. Det innebär att stormfällda träd eller träd med andra skador ska tas ut eller oskadliggöras om dessa överstiger en viss volym. Skogsstyrelsen får i enskilda fall medge undantag från bestämmelserna för att bevara naturvärden, men också besluta att råa granar som utsatts för barkborreangrepp inom bekämpningsområdet ska avverkas och forslas ut.

Parallellt med skogsvårdslagen gäller reglerna i miljöbalken. I ett område med höga natur- eller kulturmiljövärden, till exempel en nyckelbiotop, eller i ett område som på annat sätt är känsligt, kan även en förhållandevis liten åtgärd innebära en väsentlig ändring av naturmiljön. Därför ska skogsbruksåtgärder som planeras inom sådana områden (vilka ofta avsatts från skogsbruk genom frivilliga avsättningar) anmälas till Skogsstyrelsen för samråd enligt 12kap. 6 § miljöbalken.

Med nuvarande mycket svåra skadebild i stora delar av Götaland och Svealand är det viktigt att bedömningen av lämpligheten av en bekämpningsåtgärd prövas i det enskilda fallet.

12. Har myndigheterna fått särskilda uppdrag av regeringen att minska risken för att granbarkborrar sprids från skyddade områden?

Ja, och uppdragen från regeringen innebär att:

- Skogsstyrelsen ska förstärka kapacitetsuppbyggnad och hantering av skogsskador, med särskilt fokus på bekämpning av granbarkborre, inklusive i skyddade områden som Skogsstyrelsen ansvarar för. Skogsstyrelsen ska också samordna berörda myndigheters arbete med att bekämpa granbarkborre.
- Naturvårdsverket ska ta fram en vägledning för länsstyrelsernas insatser beträffande att minska spridning av granbarkborrar från skyddade områden (nationalparker och naturreservat). Vägledningen bör bland annat innehålla förebyggande arbete och kapacitetsuppbyggnad för att stoppa spridningen av granbarkborrar.
- Länsstyrelserna ska redovisa vilka åtgärder de vidtagit för att minska spridning av granbarkborrar från skyddade områden i dom av utbrott drabbade länen.

13. Kan skogsägare få ersättning för granbarkborreskadade skogar i nära skyddade områden?

Naturvårdsverket och Skogsstyrelsen har utrett frågan och bedömt att det saknas lagstöd för myndigheterna att betala ut ersättning, att en ersättning kan falla under statsstödsreglerna och behöver i så fall godkännas av EU för att vara tillåten samt att rimliga orsakssamband är svåra att fastställa särskilt vid höga granbarkborrepopulationer och då träden är torkstressade.

14. Skogsstyrelsen sätter ut feromonfällor utanför de skyddade områdena, varför det?

Fällorna sätts ut för att begränsa angreppet av granbarkborre i de formellt skyddade områdena, men kan också minska populationen granbarkborrar i

omgivande skogar. Även om granbarkborreangrepp är ett naturligt inslag och mängden död ved ofta är en bristvara också i de skyddade områden kan angreppet i det skyddade området ibland behöva begränsas. Granen är det trädslag som flest andra arter är beroende av. Det gäller både levande och döda granar.

Fällorna med doftämne sätts huvudsakligen upp utanför de formellt skyddade områdena eftersom de behöver stå på en öppen plats, tex ett hygge för att barkborrarna ska lockas till fällan. Om fällorna ställs i skogen finns en risk till att barkborrarna angriper levande gran istället för att gå i fällan. Innan fällor sätts upp har berörda fastighetsägare gett sitt tillstånd till att fällor sätts ut på deras fastighet.